

Krzysztof Prokop

Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach

krzysztof.prokop@uph.edu.pl

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3447-4592>

Rząd Federalny w Belgii (aspekty ustrojowe i administracyjne)

The Federal Government in Belgium (Constitutional and Administrative Aspects)

Abstract: This article is devoted to the constitutional position of the Federal Government in Belgium. In the parliamentary system of government the cabinet is a body of executive power. However, according to the original version of the Belgian Constitution of 1831, there was no collegial body of the executive power. To this day the constitution still states that executive power belongs to the King. In practice the Cabinet exercises competences reserved for the King – ministers countersign all royal acts. For this reason, the whole of the executive branch is exercised by the Federal Government. The article discusses the most important aspects of the constitutional position of the Federal Government as a body of executive power: the organization and composition of the Federal Government, the tasks and powers of the Federal Government, and the political responsibility of the Federal Government and its members. According to the author it is determined by two basic factors: evolution of the parliamentary system of government and the federal structure of the state, which is associated with linguistic and ethnic divisions.

Keywords: Belgium, government, prime minister, minister, king, parliament

Słowa kluczowe: Belgia, rząd, Prezes Rady Ministrów, minister, król, parlament

1. Wprowadzenie

Kierunek ewolucji parlamentarnego systemu rządów wskazujący na realizację przez gabinet uprawnień z obszaru władzy wykonawczej realizowanych niegdyś przez monarchę i po dzień dzisiejszy mu nominalnie przypisanych, jak również wpływ federalizacji na instytucjonalne i pozainstytucjonalne aspekty funkcjonowania egzekutywy sprawiają, że rozważania na temat pozycji ustrojowej Rządu Federalnego Belgii są nacechowane szczególną specyfiką. Rzecz bowiem dotyczy szczególnie interesują-

cych i oryginalnych problemów ustrojowych, stosunkowo rzadko podejmowanych w polskiej doktrynie prawa konstytucyjnego¹.

Tymczasem ciężar problemów ustrojowych związanych z funkcjonowaniem belgijskiej egzekutywy jest niebagatelny. Wiąże się przede wszystkim ze specyficznym kształtem terytorialnym tego państwa, wynikającym z gwałtownego narastania ostrego konfliktu między Walonami i Flamandami, konfliktu, który znalazł odbicie w podziałach politycznych, kulturowych i językowych, jak również leżał u podstaw przekształcenia Belgii z państwa jednolitego w złożone². Występujące antagonizmy determinują kształt systemu partyjnego³ i wpływają na funkcjonowanie konstytucyjnych organów państwowych, w tym Rządu Federalnego.

Złożony charakter państwa, asymetryczność belgijskiej federacji oraz złożoność źródeł prawa stanowią czynniki stwarzające dodatkowe trudności w precyzyjnym określeniu pozycji ustrojowej Rządu Federalnego. W podmiotach federacji działają parlamenty wspólnotowe (regionalne), które władne są uchylać akty o mocy prawnej równej ustawie federalnej. Istnieją ponadto rządy będące organami władzy wykonawczej. We Flandrii istnieje jeden parlament i jeden rząd dla wspólnoty i regionu. Natomiast w Walonii działa parlament i rząd wspólnoty oraz (oddzielnie) parlament i rząd regionu. Z kolei na obszarze niemieckojęzycznym funkcjonuje jedynie wspólnota (z parlamentem i rządem), nie występują zaś struktury regionu⁴.

- 1 W dorobku polskiej nauki monograficzne opracowania konstytucyjnych aspektów ustroju Belgii należą do rzadkości; zob. zwłaszcza: K. Biskupski, *Ustrój polityczny Belgii. Studium o różnicach między ustrojem konstytucyjnym a rzeczywistością*, Toruń 1964; A. Głowacki, *System konstytucyjny Belgii*, Warszawa 1997; A. Głowacki, *Belgia (od państwa unitarnego ku federacji)*, Szczecin 1987; A. Głowacki, *System polityczny Belgii*, Szczecin 1995; R. Klepka, *Parlament w państwie federalnym na przykładzie Austrii, Belgii, Niemiec i Szwajcarii. Analiza porównawcza*, Warszawa 2013.
- 2 Zob. E. Kuźlewska, *Language Border and Linguistic Legislation in Belgium*, „Michigan State International Law Review Forum Conveniens” 2015, t. 3, s. 1 i n.; R. Klepka, *Flamandowie i Walonowie – dwa narody w jednym państwie: polityczne i kulturowe dylematy Belgów*, „Politeja” 2014, nr 5, s. 459 i n.
- 3 Zob. Ł. Jakubiak, *System partyjny Belgii*, (w:) B. Kosowska-Gąstoł (red.), *Systemy partyjne państw Unii Europejskiej*, Kraków 2010, s. 27 i n.; E. Dydak, A. Sączuk, *Królestwo Belgii*, (w:) K.A. Wojtaszczyk, M. Poboży (red.), *Systemy polityczne państw Unii Europejskiej*, t. 1, Warszawa 2013, s. 141-147.
- 4 Zob. więcej: V. Philips, P. Vermeersch, *Belgia: geneza i organizacja państwa federalnego*, „Studia Europejskie” 1998, nr 1, s. 67 i n.; W. Skrzydło, *Kształt belgijskiej federacji*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1995, Sectio G, vol. XLII, s. 61 i n.; I. Wrońska, *Federalizm belgijski: mechanizm porozumienia czy dezintegracji*, (w:) I. Wrońska (red.), *Oblicza federalizmu i regionalizmu w Ameryce Północnej, Europie i Polsce*, Kielce 2016, s. 81 i n.; R. Klepka, *Od państwa unitarnego do federacji – uwagi nad ustrojem terytorialnym Belgii*, (w:) J. Iwanek, R. Radek (red.), *Autonomia terytorialna w perspektywie europejskiej*, t. II: *W europejskiej praktyce ustrojowej*, Toruń 2014, s. 118-123; A. Pyrzyńska, „W jedności siła?” – o wpływie konfliktu flamandzko-walońskiego na rozwiązania ustrojowe współczesnego Królestwa Belgii, (w:) M. Rączkiewicz

System rządów Królestwa Belgii mieści się w granicach formuły parlamentarno-gabinetowej. Znane są zatem, podobnie jak w innych państwach europejskich, takie mechanizmy, jak polityczna odpowiedzialność gabinetu (i jego członków) przed parlamentem (izbą pierwszą), rozwiązanie parlamentu, dwuczłonowość egzekutywy czy polityczna neutralizacja głowy państwa. Z punktu widzenia analizy konstytucyjno-prawnej istotne znaczenie ma fakt, iż ustawa zasadnicza Belgii z 1831 r. należy do najstarszych konstytucji europejskich. Szereg instytucji konstytucyjnych nie znajduje bezpośrednio normatywnego wyrażenia w konstytucji. Jeżeli do tego dodać, iż – jak wspomniano wyżej – konflikty narodowościowo-językowe rzutują na podziały polityczne (i w rezultacie system partyjny), nie może dziwić, iż problemy systemu politycznego Belgii są szczególnie wdzięcznym polem badań politologicznych.

Aktualna pozycja ustrojowa belgijskiego Rządu Federalnego została określona na mocy rewizji konstytucji z 1993 r., sankcjonującej złożoną (federalną) strukturę państwa. Wskazać należy, iż dopiero na mocy wspomnianej zmiany kolegialny organ egzekutywy został określony mianem „Rządu Federalnego”. Przepisy konstytucyjne poświęcone gabinetowi są dość lakoniczne, a ich wykładnia wiąże się z koniecznością uwzględnienia kontekstu historycznego. Nierzadko bowiem sposób rozumienia przepisu konstytucyjnego jest zupełnie inny niż pierwotnie. Uwaga ta ma szczególne znaczenie przy rozważaniach na temat belgijskiego gabinetu, który był instytucją nieznaną w pierwotnej wersji konstytucji z 1831 r. – wspominała ona tylko o ministrach powoływanych i odwoływanych przez króla. Mogli oni co prawda obradować kolegialnie jako Rada Ministrów, ale jedynie w razie śmierci króla lub ustanowienia regencji. Aż do wybuchu I wojny światowej przypadki zbierania się gabinetu były stosunkowo rzadkie⁵.

Na określenie gabinetu belgijskiego używa się zróżnicowanej terminologii. Oficjalną nazwą jest „Rząd Federalny”. Jest to też pojęcie najszerze, gdyż obejmuje – oprócz premiera i ministrów – również federalnych sekretarzy stanu. Konstytucyjne określenie „Rząd Federalny” odpowiada zatem wykształconej w drodze ponad półtorawiekowej ewolucji instytucji Rady Gabinetowej⁶. Jeżeli rząd zbiera się w takim kształcie pod przewodnictwem monarchy, występuje jako Rada Korony⁷. Innego rodzaju gremium stanowi natomiast Rada Ministrów. Belgijski ustrojodawca używa tej nazwy na określenie posiedzeń ministrów (bez sekretarzy stanu) pod przewod-

(red.), Państwo w państwie. Terytoria autonomiczne, państwa nieuznawane oraz ruchy separatystyczne w przestrzeni międzynarodowej, Łódź 2015, s. 155 i n.

5 Zob. E. Zieliński, Rząd Królestwa Belgii, (w:) E. Zieliński, I. Bokszczanin, Rządy w państwach Europy, t. 1, Warszawa 2003, s. 16-17.

6 Por. A. Głowacki, System konstytucyjny..., *op. cit.*, s. 34; P. Peeters, A. Alen, The Executive, (w:) A. Alen (red.), Treatise on Belgian Constitutional Law, Deventer-Boston 1992, s. 85; E. Zieliński, Rząd..., *op. cit.*, s. 18.

7 M. Uyttendaele, Les institutions de la Belgique, Bruxelles 2014, s. 148. Przypadki zbierania się tego ciała były bardzo rzadkie; zob. E. Zieliński, Rząd..., *op. cit.*, s. 18.

nictwem króla. O Radzie Ministrów w takim kształcie traktują przepisy konstytucji, określające skład rządu (art. 99 i 104)⁸.

W niniejszym opracowaniu zostanie przeprowadzona analiza podstawowych czynników określających pozycję ustrojową belgijskiego Rządu Federalnego. Przede wszystkim autor ukazuje istotę Rządu Federalnego jako organu władzy wykonawczej. W dalszej kolejności przedmiotem rozważań są problemy związane z trybem powołania gabinetu, jego składu i organizacji oraz określeniem zadań i kompetencji. W końcowej części zostanie natomiast podjęta kwestia odpowiedzialności politycznej Rządu Federalnego i jego członków.

2. Rząd Federalny jako organ władzy wykonawczej

Organizacja władz państwowych w świetle konstytucji z 1831 r. opiera się na monteskiuszowskim modelu trójpodziału władz⁹. Władza ustawodawcza należy do monarchy oraz bikameralnego parlamentu. Izbę pierwszą parlamentu stanowi Izba Reprezentantów, zaś izbę drugą – Senat¹⁰. Władzę wykonawczą sprawuje król i rząd, natomiast władzę sądowniczą – sądy i trybunały. Uregulowana jest również w belgijskiej konstytucji pozycja ustrojowa organów kontroli państwowej i ochrony prawa, do których należy Sąd Konstytucyjny, Rada Stanu oraz Trybunał Obrachunkowy¹¹.

Naszkicowana zasada podziału władz wskazuje na szczególną rolę monarchy¹². Zgodnie z literą konstytucji został on uznany zarówno za organ władzy ustawodawczej, jak i władzy wykonawczej¹³. Kompetencji monarchy nie można domniemywać. Zgodnie z art. 105 konstytucji król posiada tylko te kompetencje, które wyraźnie przyznaje mu konstytucja i ustawy szczególne wydane na jej podstawie. W szczególności zaś monarcha zwołuje i zamyka sesje izb parlamentarnych (art. 44)¹⁴, odracza posiedzenie izb (art. 45), rozwiązuje Izbę Reprezentantów na zasadach określonych

8 Zob. niżej, pkt 3 niniejszego opracowania.

9 Zob. K. Prokop, *Zasady podziału władzy w Belgii*, (w:) S. Grabowska, R. Grabowski (red.), *Zasady podziału władzy we współczesnych państwach europejskich*, t. I, Rzeszów 2016, s. 57 i n.

10 Art. 36 konstytucji; K. Wójtowicz, *Ustawa i tryb jej uchwalania w belgijskim prawie konstytucyjnym*, „Przegląd Sejmowy” 1994, nr 1, s. 55.

11 Zob. K. Prokop, *Specyfika konstytucyjnej regulacji organów kontroli państwowej i ochrony prawa w Belgii*, (w:) M. Grzesik-Kulesza, G. Pastuszko (red.), *Idea wolności i niezależności w państwie demokratycznym – perspektywa praw jednostki*. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Halinie Ziębie-Załućkiej w czterdziestą rocznicę pracy naukowej, Rzeszów 2017, s. 394 i n.

12 Na temat pozycji ustrojowej belgijskiego króla zob. A. Budzanowska, *Monarcha w systemie konstytucyjnym Belgii*, (w:) M. Grzybowski (red.), *Szkice o pozycji ustrojowej i statusie głowy państwa*, Kraków 2003, s. 157 i n.

13 A. Głowacki, *System konstytucyjny...*, *op. cit.*, s. 11.

14 Zob. R. Klepka, *Parlament...*, *op. cit.*, s. 240.

w art. 46 konstytucji¹⁵, wykonuje prawo inicjatywy ustawodawczej (art. 75), zatwierdza, podpisuje i ogłasza ustawy (art. 109)¹⁶, wydaje rozporządzenia i postanowienia niezbędne do ich wykonania (art. 108) oraz powołuje i odwołuje ministrów (art. 90).

Zakres kompetencji króla został określony przez belgijskiego ustrojodawcę dość szeroko. Dodać należy, iż niezależnie od kształtu rozwiązań konstytucyjnych monarcha odgrywa ważną rolę jako symbol jedności narodowej. Jej wykonywanie nacechowane jest szczególną specyfiką w warunkach rozbitcia sceny politycznej na frakcje zróżnicowane pod względem etniczno-językowym i funkcjonowania rządów koalicyjnych¹⁷. Oprócz tego aspektu rola króla sprowadza się do tradycyjnej, reprezentacyjnej funkcji głowy państwa.

Rząd belgijski, podobnie jak ma to miejsce w niemal wszystkich pozostałych państwach europejskich, stanowi organ władzy wykonawczej. Konstatacji tej nie należy jednak przyjmować bezrefleksyjnie. Formalnie rzecz biorąc, wykonywanie federalnej władzy wykonawczej jest bowiem zastrzeżone na rzecz króla (art. 37 konstytucji). Rząd nie został wprost zaliczony do organów egzekutywy ani we wskazanym, ani w żadnym innym przepisie belgijskiej ustawy zasadniczej. Nie sprawuje zatem władzy wykonawczej *de iure*, a jedynie *de facto*¹⁸.

Niemniej w praktyce do Rządu Federalnego należy całość władzy wykonawczej¹⁹, albowiem dzięki instytucji kontrasygnaty dysponuje on zakresem uprawnień przynależnym nominalnie królowi²⁰. Katalog aktów monarchy objętych kontrasygnatą nie znajduje żadnych wyjątków. Chodzi o wszystkie czynności monarchy, realizowane nie tylko w postaci pisemnej. Kontrasygnatą objęty jest nawet akt zawarcia małżeństwa przez króla²¹. Skutkiem udzielenia kontrasygnaty jest przejęcie przez ministra odpowiedzialności za kontrasygnowany akt (art. 106 konstytucji). Konsekwencją kontrasygnaty aktów królewskich jest zasada nieodpowiedzialności monar-

15 Zob. niżej, pkt 5 niniejszego opracowania.

16 Ustawy ogłaszane są w dzienniku urzędowym „Moniteurbelge”. Jeżeli ustawa nie stanowi inaczej, wchodzi w życie dziesięć dni po ogłoszeniu; zob. R. Klepka, *Parlament...*, *op. cit.*, s. 214.

17 K. Prokop, *Zasady...*, *op. cit.*, s. 86.

18 Por. E. Kuźelewska, Status ustrojowy władzy wykonawczej w Belgii, „Przegląd Politologiczny” 2017, nr 1, s. 25; A. Budzanowska, *Parlament Federalny Belgii*, (w:) J. Czajowski, M. Grzybowski (red.), *Parlamente państw europejskich*, Kraków 2005, s. 210; A. Pyrzyńska, „Król mówi – król słucha – król mediuje” – o sposobie kreacji rządu w krajach Beneluksu, (w:) A. Łabno (red.), *Polski model władzy wykonawczej na tle porównawczym*, Katowice 2015, s. 46.

19 Uwaga ta dotyczy – rzecz jasna – zakresu władzy państwowej sprawowanej przez federację. Jak wskazano wyżej, proces federalizacji państwa przyniósł w konsekwencji powierzenie szerokiego katalogu uprawnień podmiotom federacji.

20 M. Krzemiński, *Królestwo Belgii*, (w:) P. Sarnecki (red.), *Ustrój Unii Europejskiej i ustroje państw członkowskich*, Warszawa 2007, s. 44.

21 E. Zieliński, *Rząd...*, *op. cit.*, s. 43-44.

chy. Jak stanowi art. 88 konstytucji, osoba króla jest nietykalna, zaś za podejmowane przez niego działania odpowiedzialni są ministrowie²².

3. Organizacja i skład Rządu Federalnego

W ciągu niemal dziewiętnastu dekad obowiązywania konstytucji Królestwa Belgii zmieniały się przepisy określające organizację i skład rządu. Jak wskazano wyżej, pierwotnej wersji konstytucji niemal całkowicie obca była instytucja gabinetu. Zaczął on się zbierać regularnie dopiero od końca I wojny światowej. Kluczowe znaczenie dla wykształcenia gabinetu, jak i instytucji premiera miała zmiana systemu wyborczego do Izby Reprezentantów (z większościowego na proporcjonalny²³). Formuła wyborów proporcjonalnych skutkowałą koniecznością zawierania koalicji rządowych.

Urząd premiera wywodzi się wprost z instytucji formatora, tj. osoby odpowiedzialnej za utworzenie większości parlamentarnej, gotowej objąć ster rządów. Po utworzeniu gabinetu osoba powołana do wypełnienia tej misji wchodziła następnie w skład gabinetu jako „pierwszy minister” (*primus inter pares*). Aktualnie premier odgrywa kluczową rolę w funkcjonowaniu gabinetu. Jest faktycznym szefem egzekutywy, przywódcą większości parlamentarnej bądź też liderem największej frakcji parlamentarnej wchodzącej w skład koalicji rządowej²⁴. Po raz pierwszy monarcha powołał członka rządu w randze premiera w 1918 r. Przez następne półwiecze instytucja szefa rządu opierała się regulacjom konstytucyjnym. Dopiero w 1970 r. doszło do jej konstytucjonalizacji²⁵. Nie określono jednak precyzyjnie trybu wyboru premiera. W praktyce Izba Reprezentantów przedstawiała propozycję personalną, natomiast oficjalnego aktu nominacji dokonywał monarcha. Ten model wyłaniania szefa rządu usankcjonowała rewizja konstytucji z 1993 r. (art. 96 ust. 2).

Pierwotnie monarcha dysponował dużym zakresem swobody w wyborze osoby, której powierzał tekę premiera, zwłaszcza w obliczu konieczności stworzenia koalicji parlamentarnej gotowej do poparcia gabinetu²⁶. Zmiana tego stanu rzeczy dokonywała się stopniowo. Monarcha – przy niezmienionej literze konstytucji – został skrępowany w powierzaniu teki szefa rządu przez decyzje będące rezultatem ustaleń podjętych przez frakcje parlamentarne. Przełomowe znaczenie odegrały doświadcze-

22 Zob. Y. Lejeune, *Droit constitutionnel belge. Fondements et institutions*, Bruxelles 2014, s. 635; M. Uyttendaele, *Les institutions...*, *op. cit.*, s. 133 i n.

23 Zmiany tej dokonano pod koniec 1899 r. Natomiast konstytucjonalizacja zasady proporcjonalności wyborów do Izby Reprezentantów nastąpiła w 1920 r.; zob. W. Skrzydło, *Wstęp. (w:) Konstytucja Belgii*, Warszawa 2010, s. 11.

24 E. Zieliński, *Rząd...*, *op. cit.*, s. 19; E. Zieliński, *Parlament Belgii*, Warszawa 1992, s. 27-28; Y. Lejeune, *Droit...*, *op. cit.*, s. 696; M. Uyttendaele, *Les institutions...*, *op. cit.*, s. 146.

25 E. Kuźlewska, *Status...*, *op. cit.*, s. 27.

26 J. Stembrowicz, *Rząd w systemie parlamentarnym*, Warszawa 1982, s. 116.

nia ustrojowe związane z długoletnim panowaniem króla Baudouina I (1951-1993), ostatecznie sankcjonujące, po długich wahaniach, model politycznie zneutralizowanej głowy państwa²⁷.

Potencjalną rolę króla w procesie nominacji premiera ograniczyła też rewizja konstytucji z 1993 r. przez wprowadzenie instytucji konstruktywnego wotum nieufności²⁸. W razie uchwalenia przez Izbę Reprezentantów wotum nieufności Rząd Federalny obowiązany jest do złożenia dymisji na ręce króla²⁹. Równocześnie Izba Reprezentantów może zaproponować monarsze kandydata na stanowisko premiera. Podobną propozycję Izba Reprezentantów władna jest przedstawić w razie odmowy udzielenia rządowi wotum zaufania – najdalej w ciągu trzech dni od dnia głosowania³⁰. W obu przypadkach obowiązkiem króla jest powołanie tak zaproponowanego premiera. Współudział monarchy w kreacji nowego gabinetu został tym samym wykluczony; proces ten pozostaje w wyłącznej dyspozycji izby pierwszej parlamentu. Nowo powołany premier kompletuje skład swojego gabinetu i obejmuje stanowisko szefa rządu w momencie złożenia przysięgi wraz z innymi członkami Rządu Federalnego.

Utworzenie nowego gabinetu jest w Belgii procesem niezwykle skomplikowanym³¹. Konieczne jest bowiem osiągnięcie kompromisu i zbudowanie gabinetu o zrównoważonych wpływach nie tylko politycznych, ale i narodowościowych. W efekcie cechą belgijskiego systemu politycznego są częste i długotrwałe kryzysy gabinetowe. Najdłuższy z nich miał miejsce po wyborach parlamentarnych, które odbyły się w 2010 r. – proces tworzenia gabinetu zajął wówczas 541 dni (osiemnaście miesięcy)³².

Konstytucja nie przewiduje *expressis verbis* konieczności uzyskania wotum zaufania przez nowo powołany gabinet. Zgodnie z klasycznymi regułami parlamentarno-gabinetowego systemu rządów ustrojodawca milcząco zakłada, iż gabinet powołany przez monarchę cieszy się zaufaniem większości parlamentarnej. Kluczowe znaczenie ma zatem w tym przypadku kierunek wykładni art. 96 ust. 1 konstytucji („Król powołuje i odwołuje swoich ministrów”). Zgodnie ze współczesną interpretacją tego przepisu akt powołania i odwołania członków gabinetu uzależniony jest odpowied-

27 Por. E. Kuźelewska, *Status...*, *op. cit.*, s. 27.

28 Art. 96 ust. 2 konstytucji.

29 Dymisja całego rządu następuje również w razie złożenia rezygnacji przez premiera.

30 Wnioski w sprawie udzielenia wotum nieufności i wotum zaufania mogą być głosowane dopiero po upływie 48 godzin od chwili ich zgłoszenia.

31 Zob. R. Klepka, *Rządy mniejszościowe w Belgii: trudności istnienia stabilnego rządu w państwie Flamandów i Walonów*, (w:) R. Radek (red.), *Rządy mniejszościowe w wybranych państwach świata. Studium prawnopolityczne*, Katowice 2014, s. 124.

32 Zob. R. Klepka, *Kryzys polityczny lat 2010-2011 w Królestwie Belgii – geneza i możliwe następstwa*, (w:) M. Cetwiński, A. Czajkowska (red.), *Na tropach twórczości i czasów minionych. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Damianowi Tomczykowi*, Częstochowa 2012, s. 453 i n.

nio od posiadania lub utraty zaufania większości deputowanych w 150-osobowej Izbie Reprezentantów. Przepis ten znajduje zastosowanie zarówno do procedury powołania całego gabinetu, jak i jego poszczególnych członków³³. Dlatego też w praktyce – mimo braku wymogu konstytucyjnego – premier po utworzeniu swojego gabinetu wygłasza na posiedzeniu Izby Reprezentantów *exposé* i występuje o udzielenie wotum zaufania³⁴. Konsekwencją nieudzielenia wotum zaufania – zgodnie z art. 46 konstytucji – może być rozwiązanie Izby Reprezentantów³⁵.

Oprócz instytucji premiera praktyce ustrojowej Belgii znana jest również (od połowy XX wieku) instytucja wicepremiera. Może on przewodniczyć posiedzeniom gabinetu w razie niedyspozycyjności szefa rządu. Wicepremier pełni również funkcję kierownika określonego resortu³⁶. Premier wraz z wicepremierami tworzy tzw. gabinet wewnętrzny. Na spotkaniach tego gremium podejmowane są najistotniejsze decyzje polityczne. W rządzie Charles'a Michela, który w grudniu 2018 r. po rozłamie w koalicji rządowej stał się gabinetem mniejszościowym³⁷, znajduje się aktualnie trzech wicepremierów.

W świetle art. 99 konstytucji Rada Ministrów składa się najwyżej z piętnastu członków³⁸, przy czym, z ewentualnym wyjątkiem premiera, w skład Rady Ministrów wchodzi równa liczba ministrów francusko- i niderlandzkojęzycznych³⁹. Zasada ta musi być bezwzględnie przestrzegana, nie tylko na etapie procedury utworzenia gabinetu, ale również w razie ewentualnych zmian dokonywanych w jego składzie, niezależnie od ich przyczyny.

Ministrowie stoją na czele określonych resortów. Niektórzy z nich, jak wspomniano wyżej, mogą występować w randze wicepremiera. Z konstytucji wynika, iż ministrami mogą być tylko Belgowie (art. 97). Ustrojodawca zastrzega również, że funkcji tej nie może piastować żaden członek rodziny królewskiej (art. 98). Jak podkreśla Eugeniusz Zieliński, przepis ten zapobiega powiązaniu stosunków rodzinnych

33 E. Zieliński, Organizacja i funkcjonowanie administracji publicznej w Belgii, (w:) J. Dobkowski (red.), Problemy współczesnego ustrojoznawstwa. Księga jubileuszowa Profesora Bronisława Jastrzębskiego, Olsztyn 2007, s. 185.

34 R. Klepka, Rządy..., *op. cit.*, s. 127; R. Klepka, Parlament..., *op. cit.*, s. 226-227.

35 Rozwiązanie Izby Reprezentantów pociąga za sobą również rozwiązanie Senatu.

36 E. Zieliński, Rząd..., *op. cit.*, s. 29.

37 Precyzyjniej należy wskazać, iż obecnie występuje w Belgii przypadek tzw. rządu przejściowego, ponieważ premier Ch. Michel złożył dymisję, zaś król Filip I powierzył mu dalsze sprawowanie funkcji do najbliższych wyborów parlamentarnych.

38 Wynika zatem ze wskazanego przepisu, iż możliwe jest ustalenie mniejszej liczby ministrów niż piętnastu. Taki stan rzeczy ma miejsce obecnie. W skład gabinetu Charles'a Michela wchodzi dwunastu ministrów, z czego trzech – jak wspomniano wyżej – piastuje również stanowisko wicepremiera. Dodać należy, iż wskazana w art. 99 konstytucji liczba ministrów nie obejmuje federalnych sekretarzy stanu, gdyż – jak wskazano wyżej – nie wchodzi ona w skład Rady Ministrów.

39 Do 1995 r. o liczbie ministrów decydował wynik rozmów koalicyjnych; zob. E. Kuzelewska, Status..., *op. cit.*, s. 27.

z zależnością publiczną z racji na kontrasygnowanie przez ministrów aktów monarchy⁴⁰. Równie istotny jest fakt ponoszenia przez ministrów odpowiedzialności przed Izbą Reprezentantów, której towarzyszy, o czym była mowa wyżej, wyrażona *expressis verbis* formuła nieodpowiedzialności monarchy (art. 88)⁴¹. Od ministrów wymaga się posiadania pełni praw cywilnych i politycznych. Ich ewentualna utrata powoduje konieczność złożenia przez ministra dymisji lub odwołania go ze stanowiska przez króla na wniosek premiera⁴². Od ministra wymaga się również biegłego władania językiem francuskim i niderlandzkim⁴³.

Osobliwością belgijskich rozwiązań ustrojowych jest niepołączalność mandatu deputowanego i ministra Rządu Federalnego. Zasadę *incompatibilitas* wprowadzono na mocy rewizji konstytucji z 1993 r. w celu uporządkowania pełnienia funkcji publicznych przez członków legislatury i egzekutywy⁴⁴. Zabieg ten spełnił pokładane w niej nadzieje, trudno jednak nie zauważyć, iż w konsekwencji grozi separacją rządu i ciała przedstawicielskiego wbrew jednej z najbardziej podstawowych reguł systemu rządów parlamentarnych⁴⁵. Jeżeli deputowany zostaje powołany na stanowisko ministra, dochodzi do zawieszenia przez niego wykonywania obowiązków parlamentarzysty. W tym czasie mandat sprawowany jest przez zastępcę. W razie odwołania ze stanowiska były minister może powrócić do wykonywania mandatu deputowanego⁴⁶.

Jak wspomniano wyżej, w skład Rządu Federalnego wchodzi również federalni sekretarze stanu. Pełnią oni funkcję zastępców ministrów⁴⁷. Nie wchodzi jednak w skład Rady Ministrów. Nie obejmuje ich zatem unormowanie art. 99 konstytucji, określające maksymalną liczbę członków tego ciała. Federalni sekretarze stanu są powoływani i odwoływani przez monarchę. Przydziela się im poszczególnym ministrom. Zakres właściwości federalnego sekretarza stanu ustalany jest w akcie nominacyjnym na wniosek odpowiedniego ministra⁴⁸.

Członkowie Rządu Federalnego (w tym federalni sekretarze stanu) objęci są gwarancjami wynikającymi z immunitetu materialnego. Zgodnie z art. 101 ust. 2 konstytucji żaden minister nie może być ścigany lub poddawany dochodzeniu z powodu opinii wyrażanych w trakcie sprawowania swej funkcji. Podobna gwarancja odnosi się do członków rządów wspólnot i regionów, w tym regionalnych sekretarzy stanu⁴⁹.

40 E. Zieliński, Rząd..., *op. cit.*, s. 32.

41 A. Pyrzyńska, „Król mówi...”, *op. cit.*, s. 48.

42 E. Zieliński, Organizacja..., *op. cit.*, s. 186.

43 A. Pyrzyńska, „Król mówi...”, *op. cit.*, s. 48.

44 E. Zieliński, Rząd..., *op. cit.*, s. 34.

45 Por. R. Klepka, Parlament..., *op. cit.*, s. 247.

46 E. Zieliński, Organizacja..., *op. cit.*, s. 186.

47 Federalni sekretarze stanu są również określane jako „młodszy” ministrowie.

48 E. Zieliński, Rząd..., *op. cit.*, s. 29.

49 Art. 104 ust. 3, art. 124 i art. 126 konstytucji; por. K. Prokop, Immunitet parlamentarny w Belgii, (w:) S. Grabowska, J. Juchniewicz (red.), Immunitet parlamentarny w wybranych państwach europejskich, Rzeszów 2017, s. 40 i n.

Parytet językowy nie musi być natomiast przestrzegany w odniesieniu do federalnych sekretarzy stanu. Artykuł 104 ust. 3 konstytucji stanowi, iż postanowienia konstytucyjne dotyczące ministrów mają odpowiednie zastosowanie do federalnych sekretarzy stanu z wyjątkiem m.in. art. 99, który to przepis – jak wskazano wyżej – określa zasadę parytetu językowego w odniesieniu do ministrów.

4. Zadania i kompetencje Rządu Federalnego

Za najistotniejsze zadanie Rządu Federalnego należy uznać kierowanie polityką zewnętrzną i wewnętrzną państwa. Wniosek taki wypływa z jednej strony z faktu niedysponowania przez monarchę realnymi kompetencjami i przeniesienia ciężaru ich wykonywania na barki Rządu Federalnego, z drugiej zaś – z politycznych związków gabinetu z parlamentem, czy też mówiąc ściślej – Izbą Reprezentantów, od której zależą losy gabinetu i ministrów. Z pełnienia funkcji kierowniczej wynika wypracowywanie przez Rząd Federalny koncepcji programowych, rozwiązywanie spraw publicznych, przygotowywanie projektów aktów prawnych oraz zapewnienie realizacji zadań przez centralne organy władzy państwowej⁵⁰.

Na szczególony zakres zadań i kompetencji Rządu Federalnego mają wpływ przede wszystkim przepisy konstytucji, przyznające szeroki zakres uprawnień na rzecz wspólnot i regionów. Rząd Federalny zachowuje monopol m.in. w zakresie obrony narodowej, spraw zagranicznych oraz spraw wewnętrznych. Niezależnie od litery konstytucji ustrojodawca daje możliwość przydzielenia wspólnotom i regionom kompetencji w innych dziedzinach. W tym celu parlament uchwała większością 2/3 głosów ustawę nadzwyczajną⁵¹. Zakres uprawnień Rządu Federalnego może być zatem ograniczony dodatkowo na mocy decyzji ustawodawcy.

Jako organ egzekutywy Rząd Federalny wykonuje zadania w obszarze stanowienia aktów wykonawczych do ustaw. Występują dwa zasadnicze rodzaje takich aktów: rozporządzenia królewskie i rozporządzenia ministerialne⁵². Pierwsze z nich wymagają – rzecz jasna – udzielenia kontrasygnaty przez odpowiedniego członka rządu. W wyjątkowych przypadkach praktyka ustrojowa Belgii dopuszcza stanowienie przez rząd dekretów z mocą ustawy. Sytuacja taka miała miejsce w czasie obu wojen światowych⁵³. Niezależnie od tego parlament może udzielić rządowi delegację do wydawania dekretów z mocą ustawy⁵⁴.

---

50 E. Zieliński, *Rząd...*, *op. cit.*, s. 27.

51 Dodatkowo konstytucja postanawia, iż uchwalenie ustawy nadzwyczajnej możliwe jest pod warunkiem osiągnięcia większości głosów w każdej z grup językowych obydwu izb. Liczba głosów pozytywnych w obu grupach językowych musi stanowić łącznie 2/3 oddanych głosów.

52 E. Zieliński, *Rząd...*, *op. cit.*, s. 39.

53 Zob. J. Clement, A. Alen, *Emergency Laws*, (w:) A. Alen (red.), *Treatise...*, *op. cit.*, s. 263.

54 E. Zieliński, *Rząd...*, *op. cit.*, s. 40.

5. Odpowiedzialność polityczna Rządu Federalnego i jego członków

W pierwotnej wersji konstytucji z 1831 r. ministrowie ponosili odpowiedzialność wyłącznie przed monarchą⁵⁵. Po dzień dzisiejszy widnieje w belgijskiej konstytucji przepis upoważniający króla do powoływania i odwoływania „swoich” ministrów (art. 96 ust. 1) oraz sekretarzy stanu (art. 104 ust. 1). Jak jednak wskazano wyżej, do odległej przeszłości należą czasy, kiedy głowa państwa zachowywała swobodę w ustalaniu składu osobowego gabinetu. Współcześnie interpretuje się odpowiedzialność członków rządu przed monarchą w taki sposób, że może dojść do ich odwołania w razie utraty zaufania w Izbie Reprezentantów albo przez premiera, zgodnie z zasadą wskazującą, iż ten, kto ma zaufanie parlamentu, cieszy się również zaufaniem monarchy⁵⁶.

Aktualnie występuje w Belgii postać odpowiedzialności politycznej członków Rządu Federalnego zarówno o charakterze solidarnym, jak i indywidualnym⁵⁷. Z punktu widzenia historycznej ewolucji mechanizmów parlamentarno-gabinetowego systemu rządów wykształciła się odpowiedzialność indywidualna ministrów przed zgromadzeniem przedstawicielskim. Niezwykle charakterystyczną rzeczą jest pozakonstytucyjne unormowanie procedury pociągnięcia członków Rządu Federalnego do odpowiedzialności politycznej. Jedyną podstawę stanowi bowiem – poza normami prawa zwyczajowego – art. 138 regulaminu Izby Reprezentantów⁵⁸. Zgodnie z jego unormowaniami wnioski w sprawie udzielenia ministrowi wotum nieufności przyjmowany jest absolutną większością członków Izby Reprezentantów. W razie podjęcia stosownej uchwały premier występuje do monarchy z wnioskiem o dokonanie zmiany w składzie jego gabinetu.

Wykształcenie się solidarnej odpowiedzialności ministrów przed Izłą Reprezentantów następowało równoległe do procesu kształtowania instytucji gabinetu i premiera. Konieczność tworzenia koalicji rządowych zrodziła zapotrzebowanie na narzędzie służące wyegzekwowaniu odpowiedzialności za niespełnione zapowiedzi programowe. Rolę taką zaczęła spełniać solidarna odpowiedzialność ministrów, przy czym zmianom gabinetów nie towarzyszyła formalna procedura uchwalenia wotum nieufności. Następowyły one wskutek wewnętrznego rozbitcia i braku możliwości osiągnięcia porozumienia w ekipie rządowej⁵⁹. O deformalizacji procesu

55 J. Stembrowicz, *Rząd...*, *op. cit.*, s. 106.

56 W. Skrzydło, *Wstęp...*, *op. cit.*, s. 8; por. Y. Lejeune, *Droit...*, *op. cit.*, s. 688.

57 Zob. K. Prokop, *Odpowiedzialność członków Rządu Federalnego w Belgii*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2018, nr 2, s. 39 i n.

58 W niniejszym opracowaniu wykorzystano francuskojęzyczną wersję tekstu, dostępną na stronie internetowej Izby Reprezentantów: www.dekamer.be/kvvcr/showpage.cfm?section=/publications/reglement&language=fr&story=reglement.xml&lang=fr (30.01.2019 r.).

59 J. Stembrowicz, *Rząd...*, *op. cit.*, s. 114; por. R. Klepka, *Parlament...*, *op. cit.*, s. 252; L. De Winter, A. Timmermans, P. Dumont, *Belgium: On Government Agreements, Evangelists, Followers and Heretics*, (w:) W.C. Müller, K. Strøm (red.), *Coalition Governments in Western Europe*, Oxford

odmowy zaufania przez większość parlamentarną najlepiej świadczy fakt, że odnotowano przypadki ustąpienia gabinetów niedługo po uzyskaniu oficjalnej inwestytury ze strony parlamentu⁶⁰.

Na mocy reformy konstytucyjnej z 1993 r., która ustanowiła – obok zwykłego (klasycznego) wotum nieufności – instytucję konstruktywnego wotum nieufności (art. 96 ust. 2), ukrócono praktykę nadużywania mechanizmów solidarnej odpowiedzialności ministrów. Wyrażenie rządowi wotum nieufności może nastąpić w razie udzielenia niezadawalającej odpowiedzi na interpelację, w rezultacie przeprowadzenia przez Izbę Reprezentantów debaty nad rządowym *exposé*, modyfikacją programu gabinetu lub zmianą w jego składzie. Szczególnie istotnym przypadkiem jest debata nad oświadczeniem rządu, z którym wiąże on kwestię zaufania. Z wnioskiem o udzielenie rządowi konstruktywnego wotum nieufności może wystąpić jedna trzecia deputowanych do Izby Reprezentantów. Wniosek poddaje się pod głosowanie po upływie czterdziestu ośmiu godzin od chwili jego zgłoszenia (art. 52 ust. 2). Przyjmowany jest absolutną większością członków Izby (art. 96 ust. 2 konstytucji). Regulamin Izby Reprezentantów dopuszcza również uchwalenie wotum nieufności większością głosów deputowanych biorących udział w głosowaniu. W takiej sytuacji jednak na Rządzie Federalnym nie ciąży obowiązek złożenia dymisji⁶¹.

Jeżeli Izba Reprezentantów wraz z przyjęciem wniosku o wotum nieufności nie zaproponuje (najdalej w ciągu trzech dni) kandydata na premiera, król (czyli faktycznie rząd) może zdecydować o jej rozwiązaniu. Natomiast w przypadku dymisji Rządu Federalnego król może rozwiązać Izbę Reprezentantów za jej zgodą, podjętą absolutną większością głosów swoich członków⁶².

Niezależnie od instytucji wotum zaufania i wotum nieufności belgijskiemu prawu konstytucyjnemu znane są inne instytucje politycznej odpowiedzialności egzekutywy przed parlamentem. Należy do nich prawo składania interpelacji przez deputowanych wobec członków gabinetu w sprawach polityki ogólnej lub w sprawach szczegółowych. Uprawnienia te nie wynikają wprost z litery konstytucji, lecz są konsekwencją zasady odpowiedzialności politycznej ministrów przed Izbą Reprezentantów⁶³. Deputowani mogą również kierować pytania wobec ministrów. W przeciwieństwie jednak do interpelacji niezadawalająca odpowiedź na pytanie nie może być podstawą złożenia wniosku o wotum nieufności wobec rządu.

2003, s. 342; J. Craeybeckx, *From the Great War to Great Depression*, (w:) E. Witte, J. Craeybeckx, A. Meynen, *Political History of Belgium. From 1830 Onwards*, Brussels 2009, s. 150.

60 J. Stembrowicz, *Rząd...*, *op. cit.*, s. 114 i przypis 18 na tejże stronie.

61 M. Pach, *Recepcja konstruktywnego wotum nieufności*. Artykuł 67 Ustawy Zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec w konfrontacji z rozwiązaniami ustrojowymi Hiszpanii, Belgii, Słowenii, Węgier i Polski, „*Studia Iuridica Toruniensia*” 2014, t. XIV, s. 281.

62 Zob. R. Klepka, *Parlament...*, *op. cit.*, s. 132.

63 A. Budzanowska, *Parlament...*, *op. cit.*, s. 219; por. J. Stembrowicz, *Rząd...*, *op. cit.*, s. 109.

Wskazać ponadto należy, iż Izba Reprezentantów może żądać obecności ministrów. Prawo żądania obecności przysługuje również Senatowi, ale tylko w trakcie rozpatrywania przez izbę projektu ustawy wymienionej w art. 77 lub 78 konstytucji⁶⁴. W innych sprawach może on zwracać się o obecność⁶⁵. Izba Reprezentantów dysponuje ponadto prawem żądania wysłuchania. Może skierować do ministra otrzymane petycje, zaś ministrowie zobowiązani są do udzielenia odpowiedzi na jej żądanie izby. Formą kontroli egzekutywy jest też udział Izby Reprezentantów w pociągnięciu ministrów do odpowiedzialności konstytucyjnej⁶⁶.

6. Wnioski końcowe

Pozycja ustrojowa Rządu Federalnego w Belgii wykazuje szereg osobliwości. Mimo iż w praktyce dzierży on całość władzy wykonawczej (nominalnie zarezerwowanej na rzecz monarchy), konstytucja nie uznaje go *expressis verbis* za organ egzekutywy. Duże znaczenie w procesie funkcjonowania rządu mają konwenanse konstytucyjne. Określają one m.in. w sposób szczegółowy tryb powołania Rady Ministrów oraz regulują zasady odpowiedzialności politycznej ministrów.

Specyfika pozycji ustrojowej Rządu Federalnego w Belgii jest wypadkową dwóch procesów: federalizacji państwa (mającej również znaczenie dla kształtu systemu partyjnego) oraz ukształtowania się parlamentarnego systemu rządów. W rezultacie mamy do czynienia z atypową sytuacją ustrojową organu egzekutywy, która tylko częściowo znajduje podstawę w literze konstytucji. Dlatego też realne znaczenie roli kolegialnego organu egzekutywy w dużej mierze zależy od praktyki ustrojowej. Pod tym względem doświadczenia belgijskie są zróżnicowane. Z jednej strony w nieodległej przeszłości Belgia stała się miejscem kuriozalnie długiego kryzysu rządowego, z drugiej zaś dostrzec należy podjęty w ostatnich latach przez polityków belgijskich wysiłek ustabilizowania sytuacji politycznej, czego wyrazem było kilkuletnie funkcjonowanie rządu większościowego. Czas pokaże, czy owo budujące doświadczenie znajdzie pozytywne odzwierciedlenie w procedurze powołania kolejnego gabinetu po wyborach parlamentarnych, które będą miały miejsce w maju 2019 r.

64 Przepisy te określają zakres uprawnień Senatu w postępowaniu ustawodawczym.

65 Z drugiej zaś strony ministrowie mają prawo swobodnego wstępu do każdej z Izb i prawo zabierania głosu, ilekroć tego zażądają (art. 100 ust. 1).

66 Zob. J. Juchniewicz, *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w Królestwie Belgii*, (w:) S. Grabowska, R. Grabowski (red.), *Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w państwach europejskich*, Toruń 2010, s. 390 i n.

BIBLIOGRAFIA

- Biskupski K., Ustrój polityczny Belgii. Studium o różnicach między ustrojem konstytucyjnym a rzeczywistością, Toruń 1964.
- Budzanowska A., Monarcha w systemie konstytucyjnym Belgii, (w:) M. Grzybowski (red.), Szkice o pozycji ustrojowej i statusie głowy państwa, Kraków 2003.
- Budzanowska A., Parlament Federalny Belgii, (w:) J. Czajowski, M. Grzybowski (red.), Parlamente państw europejskich, Kraków 2005, s. 210.
- Clement J., Alen A., Emergency Laws, (w:) A. Alen (red.), Treatise on Belgian Constitutional Law, Deventer-Boston 1992.
- Craeybeckx J., From the Great War to Great Depression, (w:) E. Witte, J. Craeybeckx, A. Meynen, Political History of Belgium. From 1830 Onwards, Brussels 2009.
- De Winter L., Timmermans A., Dumont P., Belgium: On Government Agreements, Evangelists, Followers and Heretics, (w:) W.C. Müller, K. Strøm (red.), Coalition Governments in Western Europe, Oxford 2003.
- Dydak E., Sączuk A., Królestwo Belgii, (w:) K.A. Wojtaszczyk, M. Poboży (red.), Systemy polityczne państw Unii Europejskiej, t. 1, Warszawa 2013.
- Głowacki A., Belgia (od państwa unitarnego ku federacji), Szczecin 1987.
- Głowacki A., System konstytucyjny Belgii, Warszawa 1997.
- Głowacki A., System polityczny Belgii, Szczecin 1995.
- Jakubiak Ł., System partyjny Belgii, (w:) B. Kosowska-Gąstoł (red.), Systemy partyjne państw Unii Europejskiej, Kraków 2010.
- Juchniewicz J., Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w Królestwie Belgii, (w:) S. Grabowska, R. Grabowski (red.), Formy odpowiedzialności konstytucyjnej w państwach europejskich, Toruń 2010.
- Klepka R., Flamandowie i Walonowie – dwa narody w jednym państwie: polityczne i kulturowe dylematy Belgów, „Politeja” 2014, nr 5.
- Klepka R., Kryzys polityczny lat 2010-2011 w Królestwie Belgii – geneza i możliwe następstwa, (w:) M. Cetwiński, A. Czajkowska (red.), Na tropach twórczości i czasów minionych. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesorowi Damianowi Tomczykowi, Częstochowa 2012.
- Klepka R., Od państwa unitarnego do federacji – uwagi nad ustrojem terytorialnym Belgii, (w:) J. Iwanek, R. Radek (red.), Autonomia terytorialna w perspektywie europejskiej, t. II: W europejskiej praktyce ustrojowej, Toruń 2014.
- Klepka R., Parlament w państwie federalnym na przykładzie Austrii, Belgii, Niemiec i Szwajcarii. Analiza porównawcza, Warszawa 2013.
- Klepka R., Rządy mniejszościowe w Belgii: trudności istnienia stabilnego rządu w państwie Flamandów i Walonów, (w:) R. Radek (red.), Rządy mniejszościowe w wybranych państwach świata. Studium prawnopolityczne, Katowice 2014.
- Krzemiński M., Królestwo Belgii, (w:) P. Sarnecki (red.), Ustrój Unii Europejskiej i ustroje państw członkowskich, Warszawa 2007.

- Kuźewska E., Language Border and Linguistic Legislation in Belgium, „Michigan State International Law Review Forum Conveniens” 2015, t. 3.
- Kuźewska E., Status ustrojowy władzy wykonawczej w Belgii, „Przegląd Politologiczny” 2017, nr 1.
- Lejeune Y., Droit constitutionnelbelge. Fondements et institutions, Bruxelles 2014.
- Pach M., Recepja konstruktywnego wotum nieufności. Artykuł 67 Ustawy Zasadniczej Republiki Federalnej Niemiec w konfrontacji z rozwiązaniami ustrojowymi Hiszpanii, Belgii, Słowenii, Węgier i Polski, „Studia Iuridica Toruniensia” 2014, t. XIV.
- Peeters P., Alen A., The Executive, (w:) A. Alen (red.), Treatise on Belgian Constitutional Law, Deventer-Boston 1992.
- Philips V., Vermeersch P., Belgia: geneza i organizacja państwa federalnego, „Studia Europejskie” 1998, nr 1.
- Prokop K., Immunitet parlamentarny w Belgii, (w:) S. Grabowska, J. Juchniewicz (red.), Immunitet parlamentarny w wybranych państwach europejskich, Rzeszów 2017.
- Prokop K., Odpowiedzialność członków Rządu Federalnego w Belgii, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2018, nr 2.
- Prokop K., Specyfika konstytucyjnej regulacji organów kontroli państwowej i ochrony prawa w Belgii, (w:) M. Grzesik-Kulesza, G. Pastuszko (red.), Idea wolności i niezależności w państwie demokratycznym – perspektywa praw jednostki. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Halinie Ziębie-Załużkiej w czterdziestą rocznicę pracy naukowej, Rzeszów 2017.
- Prokop K., Zasady podziału władzy w Belgii, (w:) S. Grabowska, R. Grabowski (red.), Zasady podziału władzy we współczesnych państwach europejskich, t. I, Rzeszów 2016.
- Pyrzyńska A., „Król mówi – król słucha – król mediuje” – o sposobie kreacji rządu w krajach Beneluksu, (w:) A. Łabno (red.), Polski model władzy wykonawczej na tle porównawczym, Katowice 2015.
- Pyrzyńska A., „W jedności siła?” – o wpływie konfliktu flamandzko-walońskiego na rozwiązania ustrojowe współczesnego Królestwa Belgii, (w:) M. Rączkiewicz (red.), Państwo w państwie. Terytoria autonomiczne, państwa nieuznawane oraz ruchy separatystyczne w przestrzeni międzynarodowej, Łódź 2015.
- Skrzydło W., Kształt belgijskiej federacji, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 1995, Sectio G, vol. XLII.
- Skrzydło W., Wstęp, (w:) Konstytucja Belgii, Warszawa 2010.
- Stembrowicz J., Rząd w systemie parlamentarnym, Warszawa 1982.
- Uyttendaele M., Les institutions de la Belgique, Bruxelles 2014.
- Wójtowicz K., Ustawa i tryb jej uchwalania w belgijskim prawie konstytucyjnym, „Przegląd Sejmowy” 1994, nr 1.
- Wrońska I., Federalizm belgijski: mechanizm porozumienia czy dezintegracji, (w:) I. Wrońska (red.), Oblicza federalizmu i regionalizmu w Ameryce Północnej, Europie i Polsce, Kielce 2016.
- Zieliński E., Organizacja i funkcjonowanie administracji publicznej w Belgii, (w:) J. Dobkowski (red.), Problemy współczesnego ustrojoznawstwa. Księga jubileuszowa Profesora Bronisława Jastrzębskiego, Olsztyn 2007.

Krzysztof Prokop

Zieliński E., Parlament Belgii, Warszawa 1992.

Zieliński E., Rząd Królestwa Belgii, (w:) E. Zieliński, I. Bokszczanin, Rządy w państwach Europy, t. 1, Warszawa 2003.